

Janko Senderdi - puk. u m. — Zagreb

Prvi zemaljski — jozefinski premjer

Prvi zemaljski — jozefinski premjer zemalja habsburške carevine izvršen je u vremenu od 1763—1785 godine, za vladavine carice Marije Terezije (1740—1780 godine) i njenog sina i suvladara cara Josipa II (1780—1790 godine). Njime su djelomično obuhvaćeni zapadni i sjeverni dijelovi teritorije današnje Jugoslavije.

Do tog vremena kartografija se temeljila na klasičnim talijanskim, nizozemskim i njemačkim djelima završne epohe velikih otkrića, a bila je u prikazivanju Zemljine površine više spekulativne, nego matematičke prirode. Ona je, nalazeći se isključivo u rukama pojedinih privatnih i vojnih lica, potpomaganih od političkih zemaljskih i građanskih institucija, bila odraz tadanjeg znanja i poznavanja načina prikazivanja i umnožavanja geografskih karata toga vremena. Pronalaskom i uvođenjem triangulacije po *SNELLIUS-u* (»Erasthenes Batavus« Leiden, 1617 godine), u Nizozemskoj, nastaje novo doba za geodeziju, koja se dalje razvija na matematskim temeljima mijenjajući potpuno shvaćanja i način dotadašnjeg prikazivanja zemljine površine. U tome igraju odlučujuću ulogu i slijedeća dva glavna faktora: 1) političko-ekonomsko stanje, uvođenje i razvoj organizirane zemljarine i poreza, i 2) promjene u načinu ratovanja tadašnjih velikih imperijalističkih država.

Dotadašnji način ratovanja plaćeničke vojske, od po nekoliko desetina tisuća ratnika u pojedinim velikim državama, u svome se razvoju bazirao prvenstveno na centre snabdijevanja, na magazine; to je bio način t. zv. *magazinskog ratovanja*. Vojna uprava cjelokupnom državnom teritorijom, upravljanje i komandiranje vojnim operacijama do u najsitnije detalje, bilo je isključivo u rukama vrhovnog zapovjednika, vojskovođe, koji je upravljao i radio po krutim centralističkim instrukcijama. Za ovakovo rukovođenje nisu mu bile potrebne neke naročite topografsko-operativne karte, jer je svoju vojsku imao da dovede u bitačnu prostoriju po već unaprijed poznatim putovima i itinererima, a pregled i rukovođenje svim borbenim operacijama vršio je tako, što se je popeo na kakav markantan brežuljak — komandantsku hramku, s koga je imao dobar pregled razvoja borbe, gdje je donosio potrebne zaključke i izdavao naređenja.

Nastaju postepene promjene i unosi se veća dinamičnost u sam način ratovanja, koji se, uglavnom, svodi sve više na iznenadne i brze operativne radnje. I poslovi upravljanja i komandovanja sve se više razgranjavaju, vojskovođi se postupno pridaje pomoćno osoblje, i u daljem razvoju stvara se u svima tadašnjim državama s velikom vojskom vrhovno komandno tijelo: *Štab General Quartiermeistera* (Generalštab). U habsburškoj carevini *štab* se prviput pojavljuje u doba austro-turskih ratova 1683—1698 godine (poraz Turaka pod Bečom i Karlovački mir od 26. I. 1699 godine). Jedna odredba iz 1726 godine precizira službene funkcije *Štaba General Quartiermeistera*, u određivanju Glavnog stana operacija, mjesta zimovanja vojske obzirom na mogućnosti snabdijevanja, izviđanje i održavanje putova, rukovođenje pozadinom i t. d. *Štab* je bio sastavljan neposredno pred same ratne događaje i voj-

ne operacije, a nakon njihovog završetka bivao je raspuštan, čime se gubila potrebna stabilnost u komandovanju i korištenju iskustva iz prethodnih ratova.

Oba rata za Šleziju (1740—1741 i 1745—1746 godine između carice Marije Terezije i kralja Fridriha II. Pruskog), kao i neuspjeh austrijske vojske na početku Sedmogodišnjeg rata (1756—1763 godine) bili su uzrokom da austrijski vojskovođa feldmaršal *Leopold graf DAUN*, 21. XII. 1757 godine formira novi, stalni *Generalštab*, koji se dijelio na:

— *Veliki Generalštab* — korpus štabnih oficira i poljskih inženjera i

— *Mali Generalštab* — pionire i pontonire, kurire, putovođe i ostale pozadinske vojne formacije.

Opći zadatak *Generalštaba* sastojao se u što potpunijem upoznavanju zemalja i pojedinih oblasti, hidrografske mreže i putova, marševskih pravaca — itinerera, mjesta logorovanja vojske i t. d. Njegovi oficiri imali su da pronalaze i nabavljaju u tu svrhu sve tada postojeće generalne i partikularne karte i planove za pojedine operativne prostore, da s najvećom točnošću vrše izvidanja i podnose *samo pouzdane*, ma i *nepotpune izvještaje*. Za operativne potrebe vojske na ratištu bili su potrebni podaci za sve njene taktičke i borbene radnje — *ordre de bataille*, zimovanje, snabdijevanje, pronalaženje putovodiča, uhoda, doušnika i t. d. Kako nije bilo odgovarajućih topografskih karata, to su generalštabni oficiri vršili izvidanja zemljišta u krugu jednog dnevnog marša unaprijed i pri tome su morali najbrižljivije čuvati tajnu pravaca namjeravanih operativnih poduhvata. Oni su morali biti zdravi i izdržljivi, s odgovarajućim znanjem geometrije, trigonometrije i geografije i svih tadašnjih vojnih znanja za napadne i obrambene poduhvate.

Prvi austrijski *General Quartiermeister* bio je *Moric graf LACY* i pod njegovim rukovodstvom formirani *Generalštab* u Sedmogodišnjem ratu (1756—1763 godine) opravdao je svoje postavljenje, premda se taj pohod završio prilično nepovoljno za habsburšku carevinu mirom od 15. II. 1763 godine u *Hubertsburgu*. Tokom raznih poduhvata u ovim ratovima jasno se ispoljio nedostatak topografskih karata, a još više nakon njihovog završetka, i to ne samo u zemljama, koje su bile poprište ratnih operacija (Češka—Moravska i Šlezija), već i u drugim pokrajinama carevine. Operativna vojska s pozadinskim dijelovima mukotrpno je pripala od mjeseca do mjesta, od položaja do položaja, pomoću neposrednih prethodnih izvidanja i pribavljenih podataka o putovima, rijekama i prijelazima na njima. Brzi marševi i iznenadne borbene akcije bile su rijetkosti, skopčane s velikim ratnim rizikom. Ovakvo stanje u operativnim akcijama i nastale potrebe, veoma su reljefno i detaljno iznijete u historijskom pismu feldmaršala *grafa LACY* od maja 1764 godine feldmaršala *grafa DAUNU*, glavnom vojnom savjetniku carice Marije Terezije.

Iz Sedmogodišnjeg, a i prijašnjih ratova i pojedinih operativnih poduhvata, postojale su zasebne mnogobrojne karte, planovi i skice za operativne potrebe, koje su bile upućivane na osobu vojskovođe i pojedinih zapovjednika. Iste su kasnije nestajale u privatnim bibliotekama i pojedinih obiteljskim arhivama. 1779 godine *General Quartiermeister* upućuje poziv svima dotadašnjim vojskovođama i zapovjednicima u cilju prikupljanja tog historijski važnog kartografskog materijala u *Ratnom arhivu (Kriegsarchiv)* u Beču, a 1782 godine proširen je i na sve ostale oficire carske austrijske vojske. Na taj način prikupljen je u *Ratnom arhivu* neobično bogat kartografski materijal vojnih operacija s brojnih ratišta Evrope tokom XVIII stoljeća, u raznim mjerilima i načinima izvođenja, u kome dolazi do jasnog izražaja tadašnje stanje razjedinjene kartografske znanosti i umijeća.

Nakon mira od 15. II. 1763. godine u *Hubertsburgu*, a na podstrek feldmaršala *Morica grafa LACY*, feldmaršal *Leopold graf DAUN* podnosi carici Mariji Tereziji prijedlog, da se premjere zemlje i pokrajine habsburške carevine, pogotovo zbog toga, što su takvi premjeri već izvršeni ili su bili u toku u Francuskoj, Prusiji, Bavarskoj i u pojedinih državama Apeninskog poluotoka. Carica Marija Terezija donosi historijsku odluku, da se otpočne s premjerom zemalja i pokrajina habsburške

carevine, koji je trajao 22 godine, od 1763—1785 godine i obuhvatio velika prostranstva od Sjevernog mora do Dunava. Radovi premjeravanja bili su prekinuti kratko vrijeme za Bavorskog nasljednog rata, 1778—1779 godine, a poslije mira u Tešenu, car Josip II. svojim ručnim pismom od 28. marta 1779 godine donosi rješenje o produženju premjeravanja još nepremjerenih zemalja carevine i pristupanju reambulacije prvo premjerenih čeških zemalja. Kako su ovi radovi u daljem svom razvitku bili zadovoljavajući, to car Josip II. drugim pismom od 22. XI. 1779 godine izlaže potrebu više za vojnom-generalštabnom izobrazbom i upotrebom generalštabnih oficira, nego li za izobrazbom za vršenje premjeravanja, koje će kasnije postepeno prijeći na zasebne institucije unutar *Generalštaba*, oficira i inženjera, isključivo namijenjene ovim radovima.

Prvi premjer austrijskih zemalja i pokrajina vrlo je raznolik. Prvu redovitu triangulaciju vrši pater *Josef LIESGANIK*, počam od 1762 godine, određivanjem bazisa kod *Wiener Neustadta* i trigonometrijskog lanca Bečkog meridijana od *Brna* do *Varaždina*. *LIESGANIK* vrši kasnije triangulaciju u Galiciji i Mađarskoj, ali radi upotrebe grubih instrumenata, trigometrijski podaci nisu dovoljno pouzdani. Još 1744 godine *ANICH* i *HUEBER* vrše polovičnu triangulaciju Tirola, a 1788 godine astronom *ORIANI* određuje bazis kod *Some* na rijeci *Ticino* i izvodi triangulaciju Lombardije.

U ostalim zemljama i pokrajinama vršena je grafička triangulacija i to:

a) mjerenjem bazisa i grafičkim presijecanjem osnovnih, prijenosnih točaka na velikoj mjerničkoj i njoj susjednih tabli;

b) pomoću kvadranta na velikom mjerničkom stolu i određivanjem osnovnih točaka.

1782 godine učinjen je interesantan pokušaj poručnika *DUMONT de BEAUFORT-a* izvođenjem grafičke triangulacije na nekoliko, u jedan red uklopljenih mjerničkih stolova. Nema podataka o tome, da li se produžilo ovim načinom rada.

Instrumenti, upotrebljavani za ove radove jesu:

a) veliki kvadrant s pokretnom ili nepokretnom regulom ili diopterom, sa ili bez perspektiva — lineala,

b) astrolab ili veliki polukrug podjele na 180°, s pokretnim ili nepokretnim diopterom,

c) veliki mjernički sto s velikom meridijanskom regulom i obostranim diopterima za viziranje naprijed i nazad.

Pomoću ovih instrumenata postavljena je *velika triangulacija* kroz cijelu zemlju ili pojedine pokrajine, bez ravnjanja busolom. Svaki veliki trokut orijentiran je i numeriran, tako da se s velikog mjerničkog stola može odmah prenijeti na mali mjernički sto, i predati detaljisti — topografu, koji ima da izvodi dalji rad na detaljnoj triangulaciji. Svaki trokut zajedno s meridionalnom (podnevnom) linijom i gradusnom vrijednosti zaklapajućeg ugla određen je u mjerilu, kako bi se prema potrebi mogao povećati ili smanjiti.

Sačuvan je i rukopis »*Uputa*« za prvi zemaljski premjer (G. M. *FLEISCHER* — 1804 godine). Izvod iz njega u najopćenitijim crtama bio bi slijedeći:

Premjer jedne zemlje, pokrajine ili samo jednog njenog pojasa može biti: vojni, geografski i ekonomski.

Vojni premjer, geografski

Kod *Vojnog premjera* snimaju se i brižljivo iscrtavaju sva brda i uzvisine, njihove blage i strme padine, povezanost brdskih grebena s njihovim odvojcima, kao i nastalim dolinama prema njihovim skretanjima i veličinama, jasno se izražavaju šoseji, zemaljski putovi, vodeni tokovi, kanali, grabe i t. d. Kako to treba činiti, uči *Propis o vojnom situacionom crtanju*. Ima li dovoljno vremena i instrumenata snimanje se vrši s odgovarajućom točnošću, nema li ni jednog ni drugog, mjeri se koracima i ucrtava od oka.

a) Triangulacija

Glavne točke jesu stojne točke, gdje se postavlja mjernički sto. Stojna linija povezuje dvije stojne točke i njena veličina određuje se presijecanjem s drugih stalnih točaka. Stalne točke u prirodi jesu stalni zemljišni predmeti, kao: crkveni tornjevi, građevinski objekti i drugo i one se određuju triangulacijom. Glavne točke treba postaviti u odnosu na stočić (30" dužine i 22" širine), tako da se izbjegne njihov česti prijenos s jednog stočića (planšete) na drugi.

Određivanje glavnih točaka vrši se trigometrijski pri snimanju cijelih provincija ili mjerničkim stočićem pri određivanju detalja, ako se raspolaze potrebnim instrumentima, kao i kod manjih zemljišnih dijelova, gdje će griješka određivanja biti minimalna i neosjetna. Pri ovome se upotrebljava:

- 1) mjernički sto, sa ili bez dodatne table i beskonačnim zavrtnjem za uravnavanje;
- 2) mjernički diopter, dužine 8 colli (dijagonala stočića) i 2 cola širokim rukavcima — preklapušama (lamelama), koje su kasnije zamijenjene mesinganim durbinom, snabdijevenim nitnom končanicom;
- 3) busola, koja se postavlja na orijentacioni sto, da bi se njena igla poklopila s naznačenom meridionalnom linijom. Njena odstupanja — kutna razlika, služi za uravnavanje stočića na drugim pomoćnim točkama;
- 4) olovni visak, mjernički lanac i mjerilo s podjelom od 60 članaka na stopu dužine;
- 5) biljarna kugla za ispitivanje horizontalnosti stočića (okrugla libela), fine šivaće igle i t. d.

Početak rada je iz sredine oblasti premjeravanja. Na mjerničkom stolu, iscrtava se tušem pravokutnik od 24" × 16", van koga ostaje 3 cola slobodan rubni prostor za određivanje veznih točaka sa susjednim sekcijama. Podjelom pravokutnika na četvero, dobivaju se četiri vojne sekcije u polovičnom mjerilu, koje se prenosi na mjernički stočić, veličine 27" × 17", na čijem slobodnom rubu pravokutnika unosi se situacija na susjednim sekcijama t. j. rubna veza.

b) Detaljiranje

Detaljiranje je tegoban posao, jer se obavlja isključivo koračanjem, a ne jahanjem kao kod triangulacije. Izbor točaka treba da je tako spretan, da se njime izbjegne često mijenjanje stajnih točaka. Pri ovom poslu vodi se *Priručnik (Hand-brouillon)*, u koji se skiciraju sve važne detaljne točke i bilježe njihove udaljenosti u koracima. Sadržaj *Priručnika* mora se svakoga dana prenijeti na mjernički stočić u mjerilu, a crtežu dati konačni prikaz dnevnog rada, kako se ne bi izgubili i zaboravili toga dana osmotreni detalji situacije. Izvježbani i marljivi topograf može u 8 radnih dana snimiti jednu kvadratnu milju.

c) Snimanje od oka — a la vue

Kada nema na raspolaganju dovoljno vremena ni odgovarajućih instrumenata, snimanje se vrši od oka. Za taj rad potrebna su slijedeća pomagala:

- 1) laki mjernički stočić;
- 2) diopter lineal (drveni ili mesingani) s busolom: stojna linija određuje se koracima ili konopcem, orijentacija je busolom, osnovna mjera 5 koraka = bečki hvat;
- 3) astrolab za mjerenje kutova — prednost mu je pokretljivost van centriranja točke;
- 4) transporter za prijenos izmjerenih kutova na mjernički stočić: točniji je prijenos pomoću sinusnih tablica;
- 5) sekstant sa zrcalom.

Ako nema odgovarajućih instrumenata, kutevi se mogu određivati pomoću tri motke i konopca; tada se određuje dužina konopca i njegova udaljenost iz tjemena trokuta — treće motke. Određivanje se vrši otkoračavanjem, a može i na konju, no potrebno je znati točan odnos konjskog koraka prema ljudskom.

Način određivanja glavnih točaka:

1) sve glavne točke u odnosu na prostor premjeravanja određuju se presijecanjem, a poslije i ostale međutočke — detaljne;

2) pomoću prijenosa točaka s već postojeće točne karte, kada se smatra, da su glavne točke — crkveni tornjevi i ostali glavni zemljišni objekti u pravilnom međusobnom odnosu; nakon izvršene provjere karte na terenu, ostali ispravljani topografski detalj situacije s karte unosi se u sekciju od oka;

3) određivanje samo u užem pojasu snimanja van toga naknadno za stojne i glavne točke;

4) da bi se dobilo u vremenu, ostale glavne točke mogu se određivati za vrijeme detaljisanja, ali se moraju naknadno unositi u osnovnu triangulaciju;

5) određivanje glavnih točaka i snimanje detalja situacije može vršiti jedan topograf, kome se daje pojas — kolona listova, paralelno s susjednim topografom. Obojica određuju zajedničke glavne točke sa svojih posebnih glavnih točaka.

d) Označavanje vojnih planova

Obična mjerila vojnih planova jesu:

1) *polumjerilo*: 1 bečki col = 800 bečkih hvati = $2000^* = 1 : 57.600$ za situaciju u krupnom;

2) *jednostavno ili puno mjerilo*: 1 bečki col = 400 bečkih hvati = $1000^* = 1 : 28.800$ za običan premjer i iscertavanje u čisto;

3) *dvojno mjerilo*: 1 bečki col = 200 bečki hvati = $500^* = 1 : 14.400$ za naročite detalje i manevarske planove.

e) Znaci — signature

Vojni situacioni plan sadrži oznake — signature za slijedeće predmete:

1) komunikacije:

- staze = punktirani gumigut;
- konjske staze = dugoljaste točke u smeđoj boji;
- poljski i šumski putovi = jednostavna smeđa linija;
- poštanski i komercijalni putovi = dvije pune linije u tušu;
- šoseji = dvije pune linije u karminu;
- u močvarnom i vlažnom zemljištu putovi položeni preko oblica, kao i usečeni putovi = jedna linija u tušu s poprečnim crticama;

2) hidrografska mreža:

- hidrografska mreža sva u kemijskom plavilu;

3) ostali objekti:

- u blijedom tušu: močvare i lokve, kameni i stalni drveni mostovi s ozidanim stupovima ili drvenim nogarima, brodski, pontonski, splavni i leteći mostovi, njihovi hvatači kod prijevoza i gazova: mlinovi — vođeni, brodski, konjski i na vjetar: znaci za drveće gustih i rastresitih šuma, vrtovi i vinogradi;
- polja se ostavljaju bijelo;
- livade i pašnjaci u zelenoj boji;
- u crvenom karminu = pojedine kuće, crkve, dvorci, salaši, sve znatnije zgrade u naseljima i gradovima po njihovom obliku i položaju;
- u blijedom karminu = sela po istinitom položaju kuća, gradovi opasani zidom, tvrđave;

f) Prikazivanje terena — zemljišta

Brda — terenske uzvisice crtaju se raznim načinima:

— sjenčanjem ili laviranjem brdskim kistom ili perom, što je i umjetnički i najpolaganije, ali predstavlja i najljepši i najpravilniji način, koji zaslužuje prednost za jasnije prikazivanje terena;

— crtkanje — šrafiranje, prema mjerilu jačim ili tamnijim crticama, pri naglom padu kratkim i pojačanim, pri slabijem padu duljim, tanjim i blijedim crticama, perom ili kistom; pravac crtica poklapa se s pravcem glavnog, najkraćeg pada zemljišta.

Ekonomski premjer

Zadatak ekonomskog premjera je da prikaže:

1) veličinu i oblik parcele, njene kulture, odnosno ekonomske kategorije zemljišta: oranice, vrtove, livade, pašnjake, voćnjake, vinograde, šume i t. d.; to je *ekonomski specijalni premjer*;

2) određivanje vlasništva; to je *individualni plan*.

Premjeravanje parcela vrši se prema istim načelima i načinima, kao i premjeravanje s mjerničkim stočićem, samo u velikom mjerilu; obično bečki col = 50 hvati = 1 : 3.600. Pri premjeravanju grupa parcela dijeli se u pojedine partije rada, pri tome se određuju stojne točke i mjere svi kutovi, pomoću kojih se dobiva oblik parcele. Određivanje vrši se presijecanjem, viziranjem ili izravnim mjerenjem.

Izračunavanje površine parcela vrši se raščlanjivanjem u pravilne trokute, zbir kojih daje ukupnu površinu. Sadržaj površine određuje se po jutru (joch) = 1600 hvati².

Izmjera posjeda — čestice (Grundausmessung)

Pokušaj, da se uredi zemaljski katastar po procjeni ili po iskazima posjednika u cilju pravilnog oporezivanja, nije uspio.

20. IV. 1785 godine car Josip II. donosi *PATENT*, kojim se naređuje izmjera svih plodonosnih čestica, kako bi se odredio stvarni doprinos zemlje i provela pravilna poreska taksacija i odredio porez. Izmjeru t. zv. *Seljačkog premjera* ima da provedu posjednici čestica sami, prema uputstvu sastavljenom od guber. savjetnika *patera LIESGANIK-a*. U svakom okrugu, pod rukovodstvom inženjera ima se provesti obuka snimanja. Radovima će rukovoditi sposobni pukovski oficiri, koji su dali pristanak, da u slučaju potrebe sami izvode ove radove. Oni će morati putovati po općinama da nadgledaju i ispravljaju radove u potkomisijama, koje će voditi civilni inženjeri s pridodatim činovnicima, pisarima i općinskim odbornicima. Imena osoba, koje su se pokazale naročito vrijedne, saopćit će se caru. *Seljački premjer* ne treba izvoditi na već izmjerenim javnim domenama, kao i izmjerenim i u posjed predanim parcelama; to se naročito odnosi na koloniste u Vojnoj krajini.

Postupak izmjere, prema opisu rada u protokolu Brodskog puka Slavonske Vojne krajine, bio je slijedeći: razgraničenje između sela i općina u svakoj kompaniji (četi) provodilo se u prisustvu četnih oficira, sudaca, seoskog starješine i zaprišegnutih odbornika, i nakon postignutog sporazuma. *Linijarida* obilježavala se kolčićima i nju su premjerali maperni oficiri ili inženjeri. Izmjeru — određivanje čestica, vršili su sami posjednici — grančari; nepravilne čestice premjeravali su općinski manipulanti ili civilni inženjeri.

Poslije određivanja veličine svake čestice dolazi procjena zemlje — *fatiranje*. Osnovno načelo *PATENTA*: fatiranje su provodili sami posjednici prema procjeni srednjeg prihoda unatrag nekoliko godina. Uslijed nepravilnih postupaka, zatajivanja i tome slično, fatiranje je kasnije provodila komisija, koja je donosila odluke na osnovu do tada stečenih iskustava iz nekoliko zemalja i pokrajina, što je bilo utvrđeno po izdatim *Uputstvima*.

Kolika se važnost pridavala *Seljačkom premjeru* svjedoči okolnost, da ovi radovi nisu bili prekidani ni za vrijeme austro-turskih ratova 1788—1790 godine, i da su graničarski oficiri, zauzeti ovim radovima, ostali na svojim dužnostima premjeravanja, a nisu bili upućivani na ratne dužnosti.

Razvoj Prvog zemaljskog premjera 1763—1785 godine

Prvi zemaljski premjer 1763—1785 godine, ma da sačinjava jednu kartografsko-geografsku historijsku cjelinu, izveden je po pojedinim krunskim zemljama i pokrajinama potpuno zasebno i u vremenskim razmacima. Da bi ovo razmatranje bilo jasnije, potrebno je na samom početku iznijeti pregled političke grupacije po pojedinim zemljama i pokrajinama, bilo stalne ili privremene dominacije.

I. Zemlje austrijske carevine:

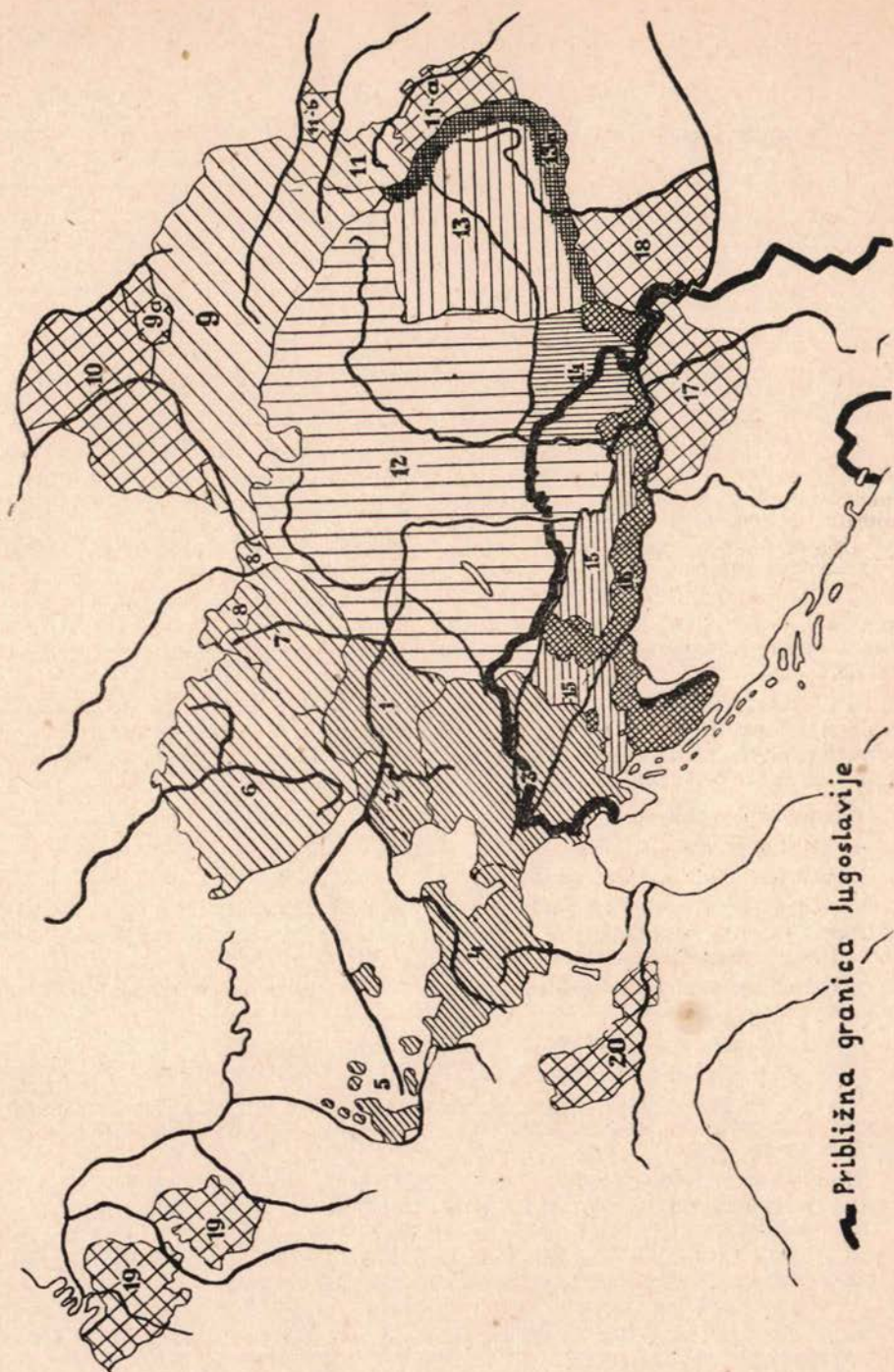
- A) *Austrijske nasljedne zemlje Babenberga i Habsburga:*
- 1) Donja Austrija;
 - 2) Gornja Austrija s Inskom četvrti;
 - 3) Nutarnja Austrija = Štajerska, Koruška, Kranjska, dio Istre;
 - 4) Tirol i Vorarlberg;
 - 5) Prednja Austrija (Švabenland)
- B) *Zemlje češke krune:*
- 6) Češka;
 - 7) Moravska;
 - 8) Šlezija (austrijski dio)
- C) *Galicija i Lodomerija:*
- 9) Istočna Galicija;
 - 9-a) Oblast Zamošća;
 - 10) Zapadna Galicija;
- D) *Bukovina s privremeno okupiranim oblastima:*
- 11) Bukovina;
 - 11-a) Moldavska;
 - 11-b) Hoćinska Raja;

II. Zemlje mađarske krune

- E) *Mađarska kraljevina:*
- 12) Mađarska,
 - 13) Erdelj (Sedmogradska) s enklavama Sedmogradske Vojne Krajine,
 - 13-a) pogranična oblast između Erdelja i Vlaške-Moldavske,
 - 14) Temešvarski Banat
- F) *Hrvatska i Slavonija:*
- G) *Vojna krajina:*
- 16) Vojna Krajina:
 - Karlovački Generalat;
 - Varaždinski Generalat;
 - Banska krajina;
 - Slavonska Krajina — Generalat;
 - Banatska Krajina;

III. Srbija

- 17) Vojvodina Srbija (Beogradska nahija), privremeno okupirana.

— Približna granica Jugoslavije

IV. Vlaška

18) Mala Vlaška (zapadna Rumunija), privremeno okupirana.

V. Nizozemska

19) Austrijska Nizozemska.

VI. Lombardija

20) Austrijska Lombardija — vojvodstva Milano i Mantova.

PREGLED OPĆE POLITIČKE SITUACIONE PODJELE

I. Zemlje austrijske carevine

A) Austrijske nasljedne zemlje Babenberga i Habsburga

1) Nadvojvodstvo Austrija niže Ensa — Donja Austrija:

U to je vrijeme kao najbolja karta vrijedila: *GEORG MATTHEUS VISCHER — »Nadvojvodstva Donje Austrije točan geografski opis učinjen 1670 godine«* (*Archiducatus Austria Inferioris accuratissima geographica descriptio, facta anno 1670*), mjerila 1:150.000, koja obuhvata 16 lista.

»Ratna karta nadvojvodstva Austrije niže Ensa«; premjeravanje je vršeno 1773—1781 godine, za vrijeme rata od 5. marta 1778 do 13. maja 1779 godine prekinuto, u mjerilu 1:28.800; obuhvata 122 lista; pod rukovodstvom gen. štabnog majora *von NEU*, radilo 2 gen. štabna i 24 trupna oficira, vojno-topografski opis izvršila 3 trupna oficira u 3 sveska. Iscrtavanje originala terenskog premjera završeno je 1780 godine.

Osnovica premjeravanja: triangulacija *patera LIESGANIKA* iz 1763 godine dopunjena geometrijskom triangulacijom; snimanje terena vršeno je na novo tadašnjim instrumentalnim pomagalicama. Starije prethodne karte zbog njihove uočljive netočnosti nisu upotrebljavane kao pomoćno kartografsko sredstvo.

Iscrtavanje je vršeno:

— crveno = naselja,

— plavo = hidrografska mreža,

— smeđa boja = teren u povijenim krstićima — crticama s naročito izraženim partijama stijenja, komunikacije — zemaljski putovi, poštanski i trgovački, obični seoski i staze; političke granice.

Neobično umjetnički je izrađen list Beč (Wien), gdje je prikazan sam grad, tada prilično maleno naselje.

2) Nadvojvodstvo Austrija iznad Ensa — Gornja Austrija:

U to je vrijeme kao najbolja karta vrijedila: *GEORG MATTHEUS VISCHER — »Nadvojvodstva Gornje Austrije geografski opis, očinjen 1667 godine«* (*Archiducatus Austria Superioris geographica descriptio, facta anno 1667*), mjerila 1:150.000; obuhvata 12 lista.

»Ratna karta nadvojvodstva Austrije iznad Ensa s grofovijom Neuberg« premjeravanje je vršeno 1769—1772 godine, pod rukovodstvom gen. štabnog majora *von NEU*, u mjerilu 1:28.800; obuhvaćeno je u 12 lista. Mirom od 13. V. 1779 godine u Tešenu, priključena je oblast rijeke Ina (*Inn Viertel*), koja je 1780 godine premjerena u mjerilu 1:28.800 i obuhvata 12 listova, što zajedno za cijelu Gornju Austriju sačinjava vojni premjer od 78 listova i 3 sveska topografskog opisa, s dopunjenim opisom razgraničenja prema Bavarskoj, koje je vršeno i premjereno pod rukovodstvom pukovnika *SEEGER-a*.

Pošto je karta »Archiducatus Austria Superioris etc...« iz 1667 godine bila netočna i potpuno već zastarjela, to je car Josip II. iznimno dopustio, da novi vojni premjer posluži za izradu nove zemaljske karte. Karta novog vojnog premjera smanjena je u mjerilo 1:86.400, dopunjena na zemljištu, na temelju čega je izrađena »Mapa zemlje iznad Ensa, po naredjenju cara Josipa II. godine 1781 reducirana i izrađena. Geometrijski premjerena pod upravom c. kr. potpukovnika von NEU u 1769—1772 godini, kao i Inske Četvrti 1779—1780 godine, 1:86.400, u 12-lista« (*Mappa des Landes ob der Ens, so auf Befehl des Kaiser Josef II. in den Jahren 1781 reduziert und verfertigt worden. Geometrisch aufgenommen unter der Direction des K. K. Obsts. von NEU in den Jahren 1769—1772 und des Inn Viertels 1779—1780, 1:86.400, 12 Blätter*).

3) Nutarnja Austrija:

Naziv Nutarnja Austrija potiče još iz vremena cara Ferdinanda II (1619—1637 godine), za razliku od Gornje Austrije (Tirol), Donje Austrije (Austrije iznad i ispod Ensa), Prednje Austrije (Švabenland, Breisgau i Ortenau), a imao je više administrativno-tehnički smisao, nego politički.

Nutarnja Austrija obuhvata slijedeće nasljedne zemlje:

b) Vojvodstvo Korušku s okruzima Villach (Beljak) i Klagenfurt (Celovec), u to bor), Cilli (Celje): u to vrijeme, kao njena najbolja karta vrijedila je: GEORG MATTHEUS VISCHER »Vojvodstva Štajerske najbogatiji novi geografski opis, Andrija TROST rezbario« (*Styria Ducatus Fertilissima Nova Geographica Descriptio, Andrea TROST sc*), od 1678 godine, mjerila 1:160.000, a obuhvatala je 12 listova;

b) Vojvodstvo Korušku s okruzima Villach (Beljak) i Klagenfurt (Celovec), u ot vrijeme, kao njena najbolja karta vrijedila je »Joh. Bapt. ZAUCHENBERG« Najnovija tabla Koruške od slavnog gosp. ZAUCHENBERG-a, I. SPIEGEL rezbario«. (*Novissima Carinthiae tabula, per illustri Domino ZAUCHENBERG, I. SPIEGEL sc.*), od 1678 godine, mjerila 1 : 160.000, a obuhvatala je 12 listova.

c) Vojvodstvo Kranjsku s okruzima Laibach (Ljubljana), Neustadtl (Novo Mesto), Adelsberg (Postojna) i njenim enklavama u Goričkoj u to vrijeme njena najbolja karta je bila »J. DIFMAS FLORIANTSCHITZ de GRIENFELD« Vojvodstva Kranjskog korografske table itd, A. KALTSCHMIED svojeručno rezbario« (*Ducatus Carniole tabula chorographica etc. A. KALTSCHMIED seri incisa. Labaci, 1744*), izrađena za račun zemaljskih staleža u mjerilu 1 : 96.000, obuhvatala je 12 lista.

d) Grofoviju Goricu i Gradišku, i njene enklave u Postojnskom okrugu: u to je vrijeme najbolja karta bila »Grofovija Gorica i Gradiška s graničenjem na Veneciju i novu Viciniju po izvršenom mjerenju za R. CORONINO grafa CRONBERG-a od Fr. VICENTIIUS gorič glav. geometra i t. d.« (*Comitatus Goritiae et Gradiscae, cum limitibus Venetis et Vicina novis ex dimensionibus exhibiti a R. CORONINO comite de CRONBERG etc D. Fr. VICENTIIUS protogeom Goritiani etc*) u mjerilu 1:218.000, a sastojala se od jednog lista.

e) Vojvodstvo Istru (austrijski dio): u to vrijeme bile su njene najbolje karte:

— »Nova karta Istre, prema planu premjeravanja od SANTIN-a« (*Nouvelle Carte d'Istrie, suivant le plan dressée sur le lieux von SANTIN*), mjerila 1:213.000, u jednom listu;

— »Sjeverni i južni dio Istre, G. VALLE« (*Parte settentrional e meridional del' Istrie, G. VALLE*), mjerila 1:155.000, u jednom listu.

f) Okružje i grad Trst (Austrijsko Primorje) obuhvaćeno linijom: S. Croce — Contovello—Općina—Lipica—Basovica—Muggia, nije posjedovalo nikakvu od vrijednosti naročitu kartu osim »Gradski Plan« (*Stadtplan*), od pukovnika v. LINK, 1730 i Jos. KOHLHUBER 1750—1760.

(Nastavit će se)